

6. Лукаш Г.П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка: Автореферат ...канд. ф. н. – Дніпропетровськ, 1997. – 17 с.
7. Голуб И. Стилистика русского языка. – М., 1997.
8. Жирмунский В. К вопросу об эпитете // Жирмунский В. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Л., 1977. – С. 355–360.
9. Макарова Т.М. Поняття добра і зла в художньому світі Винниченка-драматурга: Автореферат ...канд. ф. н. – Херсон, 2008. – 20 с.
10. Москвин В. Эпитет в художественной речи // Русская речь. – 2001. – №4. – С. 29–32.
11. Науменко Л.О. Мова ранніх творів Володимира Винниченка. Автореферат ...канд. ф. н. – Київ, 2003. – 20 с.
12. Потебня О. Синекдоха й епітет // Потебня О. Естетика і поетика слова. – К., 1985. – С. 126–129.
13. Сидяченко Н.Г. "Білою повинню стояли гречки" (Індивідуально-авторські епітети М.Стельмаха) // Культура слова. – 1988. – Вип. 35. – С. 8–13.
14. Томашевський Б. Эпитет // Стилистика. – Л., 1983. – С. 195–204.

Джерела

- I. Винниченко В. Краса і сила: Повісті та оповідання. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
- II. Винниченко В.К. Оповідання. Слово за тобою, Сталіне! Роман. Чорна Рада і Білий Медвідь: П'єса. – К.: Наукова думка, 1999. – 440 с.
- III. Винниченко В.К. Сонячна машина: Роман / Післямова П.Федченка. – К.: Дніпро, 1989. – 619 с.

Т.В.Рудюк

Фразеологічні одиниці із гендерним компонентом у творах Є.Гуцала

Загальновідомо, що функціонування фразеологічних одиниць у канві художніх текстів сприяє задумові автора наочно та образно відтворити думки та почуття, передати ставлення до подій і персонажів, яке у свою чергу не лише продукує формування певних емоційних інтенцій у читачів, а й передусім – можливість простежити унікальність народних традицій, своєрідність життя та побуту, індивідуальність образів українського чоловіка й жінки. Особливо багатую і щедрою в такому контексті є творчість Є.Гуцала, про що В.Дончик зазначає: "Мабуть, тільки Є.Гуцало в нашій літературі міг

відтворити отой безмір приказок, прислів'їв, повір'їв, загадок, давніх і найновіших фразеологізмів і новотворів, настільки оригінально переплавлених, огранених, вживлених в авторську розповідь, що для цього йому, здавалося, треба було перелаштувати саму свою художню свідомість, саме художнє мислення – тобто знову ж таки бути цілковито новим, залишаючись самим собою" [2, с. 13].

Стійкі словесні комплекси із гендерним компонентом несуть у собі безмежний масив культурно-національних інформаційних кодів, декодування яких розкриває процес і корені походження фразеологізму, зв'язок із традиціями народу, особливості внутрішнього світу обох статей. Українці, як відомо, належать до тієї нації, яка глибоко поважає першооснову власного буття – батька та матір, цінність яких Є.Гуцало у своїй творчості прирівнює до фізіологічно необхідних організму людини – хліба та води. У романі "Парад планет" автор наголошує, що якою б обмеженою не була особистість на будь-якому віковому етапі, у ній ніколи не перерветься сакральна традиція поваги до батьків: *"В Хоми борода ще не виросла і розуму не винесла, щоб він перестав кланятись хлібові-батькові й воді-матері..."* [4, с. 400].

Існування деяких фразем підкреслює, як уже зазначалося, самотність традицій, що не мають аналогів серед жодного з народів. Так, наприклад, у більшості національностей, і в кавказькій зокрема, дівчина, яка народила поза шлюбом, накликкала гріх не лише на себе, але й на увесь свій рід, її закидали камінням, часто до смерті. В Україні сильна позиція тендітної статі простежується у своєрідному за формою виконання та символікою обряді "волочіння колодки", що не лише засвідчує факт покарання батька позашлюбної дитини, а й, очевидно, пояснює появу самої стійкої словосполучки, де такому горе-отцю, навіть у міркуваннях чоловіка (роман "Приватне життя феномена") є великий гріх від Бога, на відміну від жінки, до якої не висувається жодних претензій, а навіть навпаки:

- *Я б жив із такою, як риба з водою.*
- *Може, вона з тих, що рано народила, та пізно повинчалась.*
- *Не байстрюкові гріх, а батькові* [4, с. 40].

Обряд "волочіння колодки" був поширений на всій території України до середини XIX століття. Він був досить ганебним для чоловіків, оскільки жінки йшли до батька дитини, "витягали" його з хати, незважаючи на опір, давали йому в руки загорнуту в пелюшки колодку і вели через усе село до хати дівчини-покритки. Тут йому до ноги прив'язували ще одну колодку і примушували вклонитися

знедоленій дівчині та поцілувати дитину. Чоловік не мав права знімати колодку до наступного дня, зробивши перед цим гарний подарунок дитині [3, с. 2].

Фактичний матеріал свідчить, що більшість фразеологічних одиниць, уживаних у творчості Є.Гуцала передають поважне ставлення до батька й матері, відтворюють спектр почуттів, пов'язаних із цими святими образами; наприклад:

- сум, відчуття розлуки: *"То що Варочка? Як почала обнімати й цілувати Абдуллу, як почала плакати – наче за мамою рідною"* [3, с. 66]; *"Й коли чудо маніпуляційної техніки торкалось до транспортера, то в чудотворця Хоми так заболіло серце, наче за мамою рідною: хоч би й що ви казали, а недарма само-навіюванням вбивав у душі любов до вил-зрель і прищеплював любов до скребкового транспортера, законного дітища науково-технічної революції!"* [4, с. 586];

- ніжність людських стосунків, гармонію з навколишнім світом: *"Бувало, ми пісень яких дівочьких співаємо ввечері у левадах, а він підкрадеться мишкою, притулиться до мене, як до рідної матері, і вже так виспіває в нашому гурті, і голос – дівочький. А хіба не любиє свою Ксеню? Ото вона йде попереду, а він скрадається ззаду, бо підступитися боїться"* [3, с. 118]; *"Поралась на обійсті, у хліві, в погребі. Город біля хати був для молодиці за рідну матір – копала землю, засаджувала, горбилась біля кожної рослини, воювала з бур'янами, вміла заглянути в душу соняшнику, цибулині, часнику, квасолі, знала в обличчя кожний усміхнений гарбузовий цвіт, розмовляла з маківками, говорила з буряками, – і все тямило її мову, все відповідало їй порозумінням"* [1, с. 273];

- безцінність самого факту існування матері (що може в окремих випадках ототожнюватися з високо вартісними для людини речами): *"Але хоч і як твоя душа болить за вилами-зрелями, та, либонь, віддадуть їх тобі на безрік. – Та вони для мене, як мама рідна! Нема того краму, щоб купити маму"* [4, с. 565];

- складність людських стосунків, обурення, у результаті якого здійснюється звертання до першооснов буття: *"– А чому ж ти, чоловіче, своїх нагород не чіпляєш? – Та наче ж іду не до клубу на колгоспні звіто-виборні збори... – Пек йому, моя мати рідна! Авжеж, не на збори, отож і начепи"* [3, с. 166]; *"Щебечить, думаю, та витьохкуйте. Побачимо, якої ви через хвильку заспіваєте, женихи яблунівські, залицяльники, джигуни, а трясця вашій матері! Узяв біля тину забутого заступця, копнув землю там, де*

недавно посадив гайку, вивернув" [3, с. 323]; "**Матінко моя**, – зрідка з рота вилітало каміння слів, – де ж то я спекулянтка, га?.. Я тебе, Квашо, ще знайду, ще поквитаюся, тепер тобі на цьому базарі місця не буде і в селі не буде" [1, с. 280];

- цінність материнської науки: "**Майстри не останньої руки, а руки першої, бо передавалось уміння з кров'ю, а з молоком матері всмоктувалось**" [4, с. 141]; "**Ти, напевне, говорити не вмієш, мама рідна не навчила, еге ж? Мовчання. – Ну, то твоє діло. Чи не так? Дивне дівча. Навіть рота не розтулить**" [1, с. 45];

- ерудованість: "**Отже, все, що зеленіло, цвіло й плодоносило, балакало з Хомою – хай то звіробій, золототисячник, козачий залізник чи чаполоч пахуча – і старший куди пошлють знався на тій мові незгірше, ніж на рідній, яку ввібрав із молоком матері**" [4, с. 412];

- зв'язок поколінь, що здійснюється через материну лінію, традиції: "**У статті безапеляційно стверджувалось, що такої чародійної сили грибок маслючок напився з молоком матері. Але материнське молоко не заподіяло б такого впливу на грибка маслючка, якби разом із молоком матері він не ввібрав у себе чар української пісні. Пісні, яка завжди лунала з уст матері**" [4, с. 473];

- особливості формування національного менталітету індивіда: "**Є смисл не забувати про закоханість його в красу й силу українського слова. Є резон пам'ятати, що жив чоловік не тільки за московським, київським і місцевим часом, а й за декретним, ефемеридним і місцевим зоряним часом. Авжеж, напився чародійної сили з молоком матері, але ж і з народної пісні він зачерпнув стільки, що не виміряєш**" [4, с. 684];

- зневага: "**Коли треба, їх удень із вогнем не знайдеш, а ти заступом горнеш із землі. Шкідник ти, Хомо, ось хто ти! – А ще з жениханням до Христі пристає! – Женишок знайшовся, матері його ковінка! – Хлопці, повірте, – молився, – що я такий самий жених, як ви**" [3, с. 325];

- сором: "**Отже, як ви ставитесь до сексу і які погляди на проблеми сексу сповідає правління вашого колгоспу "Барвінок"? Хома скривився так, наче щойно пробував дістати слину з підлоги – й марно. – А трясця вашій матері! – сказав так тихенько, що навряд чи хто з американців і почув. – Га? – недочув і телеінтерв'юер, прижмурившись так, наче в малу мірку мірявся, а в велику не вліз**" [4, с. 201];

- повна згода зі сказаним: "*– А таки так, **трясця вашій матері!** – мусив згодитись грибок маслючок. – Своїх мізків у нас вистачає в кожного, але тримаємо при собі, не розкидаємось добром*" [4, с. 286];

- непереборне бажання висловитись: "*Отож язик як із цепу зірався – й **ох, моя матінко,** став труситись, як мокре щеня, дригоніти, як зимою хорт*" [4, с. 116] та ін.

Із роллю батька українці пов'язують багато значних сутностей у своєму житті, зокрема:

- вибір професії, яка зазвичай передавалася ще від дідів: "*Знаєте, в Яблунівці, близько від лісу, живе Максим Грень, з **діда-прадіда** колгоспний конюх, то Грень і досі, хоч у літах, схожий на жеребця*" [3, с. 152]; "*Пам'ятаєте про чудо маніпуляційної техніки робота Василя Васильовича, що за прилавком у крамниці замінив лавочника з **діда-прадіда** Петра Кандибу?*" [4, с. 595];

- добробут: "*Чим так заклопотаний, якщо не секрет? – Живу, значить, **як у батька за пазухою,** то надумав трохи посидіти надворі та слинки вволю трохи поковтати*" [3, с. 387]; "*А вже б із марнотратів, що **щедрі на батьківські гроші,** мені було б не совісно три шкури здерти, щоб не звикали чуже добро чужим вітром носити і зсипати під своїм вікном*" [3, с. 231];

- фізичну та психологічну міць, яку символічно долають лише гуртом: "*– Спробую сам, а в разі чого – й перед колгоспом поклопочуся за поміч. – Авжеж, **гуртом і батька легше бити,** а парад планет – починання хоч і цікаве, але нове...*" [4, с. 618]; "*Розказують, коли лінотипіст набирив книжку в друкарні, то сміявся так, **наче батька його рідного луцювала** ватага п'яних жевжиків*" [4, с. 10];

- матеріальну цінність речей, що протиставляється продажності певних осіб: "*З кого заправила б за отаку дрібочку людського життя, **мов за рідного батька.** А найбільше б мені платили ті, кому найдорожча тільки своя голова на в'язах, – такі ладні були б останнє зняти з себе, якби в такого продавця, як я, зайву децимлю урвати*" [3, с. 230]; "*Пoderши штани, прожогом кинувся через садок, і гілля яблунь та вишень дряпало обличчя, сікло по щоках. І здавалось, що кожне деревце кричить услід: "Ти ловкач, який і **рідного батька продасть,** якби знайшов охотника на старе луб'я"*" [4, с. 389];

- поміркованість, що суперечить поспіху, алогічності вчинків: "*– Мартохо! – дивуюсь. – Авжеж, швидка робота – животу*

скорбота, але ж я не хапаюсь, як попівна заміж, не кваплюся **поперед батька в пекло!**" [3, с. 413]; "При такій роботі-труді печалитись – це однаково, як то мовиться, що **молоти батькові невіяне, а пекти матері несіяне!**" [3, с. 247];

- абсурдність ситуації, за якої звертаються до першооснов власного буття: "– Чи не від Федора Горбатюка шльондраеш? – питаю про листоношу, від якого, либонь, усього можна сподіватись. – **Чолом, тату, я ваша хрещена мати!.. Теж знайшов мені кавалера!..**" [3, с. 369];

- існування факту ведмежої послуги: "– Ну, хіба для профілактики... А запас біди не чинить, та й запас цей – **не рідному батькові й не за готові гроші**" [4, с. 439]; "– Бачу, ти на ферму квапишся так, наче **покійного батька женять!** – Зоотехнік Невечеря зупинився на двоколісному огиреві. – **Оті закордонні бовзани роботи за тебе не пороблять на корівнику**" [4, с. 407];

- чоловічий зв'язок поколінь: "То можна було б найняти духовий оркестр із Липівки, там хлопці сумлінні й молоді, а барабанщик тамтешній грає на барабані з комсомольською відповідальністю, він учорашній десятикласник і **працьовитих батьків син**" [3, с. 273];

*Нема батьків на **батьківські пороги,**
нема батьків, а ти у те – не вір!..*

*Сурмить у сурму сонця перемога,
і біль наш плаче в срібні сурми зір* [5, с. 212].

Фразеологічні одиниці, уживані у творах Є.Гуцала, стверджують народну позицію, за якою чужою у своїй хаті (на противагу батьку-матері) може бути лише мачуха, оскільки її характер і поведінку народна мудрість прирівнює до тваринної: "*І, звичайно ж, богиня родючості Іштар не доводилася старшому куди пошлють отією, про яку в Яблунівці сказали б: **"У лісі медвідь, а в хаті мачуха"***" [4, с. 400].

Фразеологічні одиниці із гендерним компонентом, що стосуються ролі батьківства, позбавлені маркеру міжстатевої конкуренції. Очевидно, таку закономірність можна пояснити спільністю зусиль чоловіка та жінки, зосереджених на вихованні дитини. Інші образи опозиційних пар обох статей знаходяться постійно на "вагах соціальної значущості", де перевагу й вищу суспільну позицію матиме лише одна шалька терезів. Так, навіть образ бабусі, що зазвичай в українській традиції сприймається тільки позитивно,

оскільки вона була не просто бабкою-повитухою, але й особою, яка вводила новонародженого в члени роду. У Є.Гуцала вона протиставляється мудрому образі дідуса, досвідчена чоловіча логіка якого є опозиційною щодо жіночого емоційного начала, наприклад: *"Й Хома відповів хрипкуватим, як у півника, голоском: – Дід пішов по гриби, баба по опеньки, дід свої посушиє, бабині сиренькі"* [4, с. 433]. Або такі міркування: *"– Що прив'язує до одного місця, коли ти не камінь? Ну хата, ну жінка. Хату не спалиш, бо рука не підніметься, а бабу покинути можна, баба – це хоча й набуток, але не прибуток. Є вона –податку не платиш, нема її – теж не платиш. А я літати хочу, на всі чотири сторони!"* [2, с. 21].

Звичасем серед українців було відвідування та пригосання повитухи на свято Богородиці, адже саме дотики рук такої бабусі були першими відчуттями у житті людини [3, с. 3]. Є.Гуцало використовує фразу "бабине літо" в контексті своєї мовотворчості багато разів, пов'язує з нею все краще у житті, наприклад: 1) красу молодості, що протиставляється миттєвості людського буття, автор передає завдяки віддаленню компонентів фразеологічної одиниці, порушенням їхньої цілісності:

Де наша молодість?.. Де літо?..

Ген **бабиного** в'ється нить!..

І ми такі, немов на вітрі

Нас також вишито на мить... [5, с. 167];

2) загадковість жіночої душі, що накладається на особливості природних явищ: *"Місяць жовтень – це якийсь блискучий неперевершений афоризм, тільки ж як-бо він майстерно зашифрований! Зашифрований і отими язичницькими павутинками **бабиного літа**, і закодований споконвічними перельотами птахів на південь, у теплі краї, і апокаліптичним буйством барв зашифрований, і тривожним, безвихідним ревиськом лосів у пущах, і миготливим падінням метеоритів, і нашим стійким, начебто безпричинним смутком...* [1, с. 344]; 3) тендітність: *"Я взяв у руки ланцюг, що тепер видався легким, як павутинка **бабиного літа**, міцно намотав на кулак і вже намірився смикнути...* [3, с. 386]; 4) багатство урожаю, підбиття підсумків людського життя: *"Стояла прозора сонячна осінь. По садах світилися достиглі пізні яблука, ясне павутиння **бабиного літа** пливло над селом, наче беззвучні срібні струни* [4, с. 637];

Горіхів натрушено, й меду в бочівеку налито,

*І **бабине літо**, неначе візничий, уже*

Тремтить в передку на соломі. Це бабине літо

Із отчого двору нас в білі світи повезе... [5, с. 154];

5) приємні спогади в житті людини: *"Чолій трудно згинається в попереку, бере один колосок, другий, третій піднімає – шкода, щоб навіть така дещиця пропадала, – і вже йде по стерні з пучком колосочків-промінців у руці. Усміхається якимось споминам своїм, і усмішка на його випитих устах здригається павутинкою бабиного літа* [1, с. 270]; 6) особливості змалювання пори року:

*У осені бабиным літом іскриться обличчя,
Зеленою ряскою сяє із гострих зіниць,
Висить на плечі катеринка у неї музична,
Яку розмальовано зраями радісних птиць* [5, с. 163];

*Губи жіночі, ждучи поцілунку,
Схожі на очеретяну суху сопілочку,
Що ось-ось забринить ув осінньому лузі,
Немов павутинка бабиного літа* [5, с. 54].

Фразеологічні одиниці у творах Є.Гуцала розкривають й інші моменти із "життя" жінок, бабусь: 1) підвищену здатність до суперечок, яка негативно відображається на зовнішності героїні: *"Тоді, коли Одарка гнівалася, сперечалася, гадкувалось мені: баба і чорт – рідня! Інакше не придумали б, що створив Бог три зла – бабу, чорта і козла. Слова її здавались жалкими, як кропива, і кололися, мов їжак. Розпустившись циганською пугою, Одарка і з лиця ставала страх яка негарна, де й дівалась її іконописна врода, вже вона була білолиця – як мазниця, і чорноброва – як руде теля"* [3, с. 196]; 2) високі вимоги до них (порівняно з чоловіками): *"Але жінка таки має бути за вірець хутчій, ніж чоловік, хай би про неї не подейкували: баба гірша скаженого їжака – хоч не вкусе, так наляка"* [3, с. 157]; 3) обмеженість контактів: *"– І ще не забувайте, що піч – річ бабська, а пляшка – козацька"* [4, с. 106]; 4) низьку оцінку: *"І вже була б на старість справжня ціна, а не так ото сім баб за одну цибулю"* [3, с. 211]; 5) невмотивованість вчинків, що не піддаються логіці: *"Носиться перед зубами, як баба зі ступою"* [4, с. 116]. Останній приклад може алегорично стосуватися поведінки чоловіка, що, звичайно, оцінюється негативно.

Є.Гуцало використовує досить цікаві стійкі словесні комплекси, що стосуються таких опозиційних пар: "дівчина – хлопець", "жінка – чоловік", "господар – господиня" та ін. Необхідно зазначити, що велика кількість фразем містить власні імена обох статей, серед яких і антична ономастика. Загальна інтерпретація текстів дає

підстави зробити висновок про те, наскільки образно змальовані Є.Гуцалом персонажі його творів. У них простежується чіткість національних характерів, відбиття особливостей традицій, звичаїв.

Відомо, що українська дівчина мала право, незважаючи на батьківське благословення, піднести під час сватання гарбуза, адже вибір молодою чоловіка не повинен супроводжуватися поспіхом чи залежати від переконань: "*– Дивись, Ларисо, бо заміж вийти трудніше... Це не пригірц води випити. – Ну й засиділась у дівках, то й що? Сиділа багато – посиджу більше!*" [1, с. 404]. Вважалося, що гарну жінку можуть виховати лише гарні батьки, які згодом передадуть свою доньку "на виховання" чоловікові: "*– Сватати треба не норов, а дівку, щоб із неї вдалася славна молодиця й можна було тримати в їжачих рукавицях*" [1, с. 407]; "*– Та нащо вам та Лариска на хазяйстві? Вона така буйна, що її і чорт не вколише. – Авжеж, коса не клепана, жінка не бита – то все одно, – згоджувалась мама Фрося*" [1, с. 406]. Автор переконує, що настрій все ж таки кращий у нареченої, ніж неодруженої дівчини: "*Куди тільки худобина повернеться – скрізь бачить себе, зранку й до вечора милується собою, ось у неї настрої такий, немов у молодій, що до загсу йде*" [4, с. 34]. Надмірне бажання вийти заміж засуджується персонажами: "*Та не хапайся, як попівна заміж! Попівна хапалась, та й тепер сидить*" [3, с. 200]. Хлопець, традиційно, не переймається проблемою одруження "*– Тепер, Трохиме Трохимовичу, можеш і попарубкувати, – сміюся. – Бо хороший вус, як то говориться, знайде собі кус*" [3, с. 356].

Силу дівочої вроди передають фразеологізми на зразок: "*То чому ж тоді Одарка Дармограїха (а в неї ж бо брови згнутими колесами, а в неї ж бо очі чорні, мов терен, а з лиця погідна, мов мак у полі) таки на мене поглядом накинута?*" [3, с. 175]; "*Коси Мартошині тепер нагадують осіннє небо вночі, а в тому небі світаються зірочками сиві волоконця. А колись-бо в косах її ні однісінька костричина не світилась, і були вони – як смоль, як ніч. І що вже я ту смоль, ту горобину ніч її любив і в горобині ночі, і не в горобині! Густі й тверді, як перевесла, сягали їй за пояс, і коли притаковлюсь біля Мартохи, то лежу на її косах, мов на копиці розстеленого сіна*" [3, с. 155].

Досить своєрідно у творах Є.Гуцала відтворено недосяжність зовнішнього та внутрішнього світу молодих людей до національного еталону: "*Ну, думалось мені, наляканому Хомі, таку і на ярмарку ніхто не вподоба, ну, думалось, таку і жаби не їстимуть! Вона*

хороша, мов свиня у болоті, вбилась у ріст, мов заць у хвіст" [3, с. 196]; *"Ну така гарна, як свиня в дощ, ну й потвора, що побий тебе сила Божа. Не pomoже ні мило, ні вода, коли така врода"* [4, с. 554]; *"Тому-то я надбала зовсім інше добро, в якому ти будеш мов князь, а не такий красивий, мов кабан сивий"* [3, с. 200]; *"А в тебе ж, Хомо, того чоловічого вміння, як у жаби пір'я. А в твоєї чоловічої охоти, Хомо, в одній кишені смеркає, а в другій світає! І вже твоя біда на престолі, бо нічогосінько нема у твоїй чоловічій стодолі. Навіть віничком підметено!"* [4, с. 43].

В опозиційній парі "жінка – чоловік" виявляються важливими для обох здібності справжніх господарів, що є визначальними для добробуту сім'ї та відчуття власної гідності: *"– Вам пощастило, – мовив. – Я майстер на всі руки. І, тримаючись за капот, став заглядати до мотора. Над лляними кучерями де не взялась бджола, погрозливо пролетіла біля обличчя раз та вдруге, і майстер на всі руки відігнав її різким рухом"* [1, с. 399]; *"Сокира гостра, бо коли затупиться, то баба несе її до дядька Тилимона, а той точить, бо майстер на всі руки"* [3, с. 120]; *"– А якби я була така господиня, що три городи – одна диня? – Було б тоді у нас на сім закутів – одна свиня"* [3, с. 201]; *"– Картиночка, – згоджуюсь. – Але я тобою похваляюсь не в сім день, а в сім літ. – Не хвали жінку тілом, а хвали її ділом"* [3, с. 210]. Іронічно в текстах Є.Гуцала оцінюються надмірні комунікативні здібності чоловіків: *"– Знаємо, що ти майстер язиком і так, і сяк, а ділом ти майстер ого-го-го як!"* [4, с. 524].

Природніша, ніж у чоловіків, потреба жінок ділитися з кимось своїми переживаннями сприймається як їхня сутність, що значною мірою є нерозгаданою таємницею: *"Хто відає, може, й справді за якусь годину-півтори їхньої зустрічі встигла закохатись у цього любомудра й златоуста? Загадки жіночого єства невичерпні, отже, могла, чому б не могла!"* [4, с. 291]. Комунікативні здібності тендітної статі навіть ототожнюються з особливостями циганської природи, яка, як відомо, здатна напустити туману: *"І ще б, мабуть, орудувала язиком, як циган пужалном, та хмара сорок розтанула, бо всім Мартоха пов'язала на хвості своє казання, всі поринули в білий світ, а назад повернутись не встигли"* [3, с. 397]. За умови такого порівняння, жінки виступають як певна спільність, чоловіки, у руках якої – предмет маніпуляцій: *"Прощались вони, мов рідні сестри. І всміхались одна одній і кланялись. О, циган цигана*

на клячі не обдурить – тим більше, що ці цигани – Мартоха та Одарка, а, виходить, кляча – не хтось, а я, Хома Прищела" [3, с. 189].

Однак незаперечним є той факт, що попри всі відмінності та недоліки чоловіка та жінки вони приречені бути разом для збереження гармонії: **"Без жінки в хаті не обернешся і в побрехеньці не обійдеши"** [3, с. 154]; **"– Треба тобі заміж виходити. Засміялася б Ганка, таж коли дере в горлі од тої балачки, наче колючого віхтя запхнули. – Завтра й вискочу... кругом хати навприсядки. – Е-е, жартуєш. А без чоловіка – що без голови. Він хоч і вдарить, хоч і насвариться коли, але ж якісь штани крутяться на обійсті, вже добре"** [2, с. 80]. Немалий вплив на формування таких стосунків здійснює жіноча краса, охайність, здатність завжди залишатися привабливою: **"Одарка Дармограїха сиділа за столом, як на картині намальована. Вбралась у все чисте й крамне, її вишивана блузка нагадувала квітник під хатою о літній порі, коли якої там тільки квітки не знайдеш, та всі розповні, пишні, духмяні! Біла шия лебедина виросла посеред цього квітника, а голова Одарчина була схожа на велику багрянку мальву"** [3, с. 178]; **"На фермі завжди начебто непримітна, була вона зараз гарна, як квітка гайова, від якої не можна було відірвати погляду"** [3, с. 240]. Чоловічий авторитет в очах жінок підвищує достатній матеріальний статус: **"Тож хоче, щоб і її Хома був, як пан, котрий не жне, не косить, а жупан носить"** [3, с. 165].

Скромні розумові здібності та інші негативні моменти прекрасної статі репрезентує Є.Гуцало у своїх творах: **"Е-е, Хомо, розумна жона – як два міхи пшона!"** [3, с. 205]) не стають на заваді щирої любові чоловіків: **"І сам я в ту мить відчув, яка вона дорога, ця Мартоха клята, що, може, для когось – мов повітка, а для мене – наче квітка"** [3, с. 168]. Жінки помічають вади чоловіків: **"А взяти гармошку в руки, а вдарити по барабану буком, а збудити у бандури солодкі муки – умію і вдень, і вночі без будь-чиєї спонуки! А взяти повну пляшку, налити із неї бражки у бездонну чашку – чи комусь краще вдаються такі чоловічі замашки?"** [3, с. 177]; **"– Одарко, чи я не хлоп? – кричу браво. – Та наче хлоп, поки сам собі не розбие лоб"** [3, с. 184].

Фразеологічні одиниці із гендерним компонентом у творах митця використано для характеристики негативної поведінки куми. Вона постає у народному уявленні пліткаркою, досить обмеженою

особою: "А роздивившись сорочого хвоста, я вже наперед знав, що яблунівці повірять сороці, а **взнає якась кума – взнає півсела**, а люди, як мовиться, і смолянну кобилу зложать, і навіть сліпець присягнеться, що своїми очима бачив!" [3, с. 388]; "– Я й справді наче ота **добра кума, та розуму нема**, – відказав академік, непомітно й собі черпнувши з бездонного колодязя яблунівської народної мудрості" [4, с. 494] – за умови такого порівняння навіть чоловік безнадійно втрачає своє природне обличчя: "Я не ота **кума, що без ума, а в її кума й того нема**, я бачу, що мій Хома взявся до великого ума!" [4, с. 632]. Не викликає подиву здатність такої особи скакати в гречку: "Ну, буває, **іде до Хоми, а опиняється у куми**, бо як до тієї куми не навідатись на нічку, коли в неї така червона запаска!" [3, с. 163]. Фразеологічні одиниці із лексемою "кум" передають вигідніше становище сильної статі: "Язик – то налигач, яким налигують корову чи телицю, і хоч ні в кого немає такого налигача, як у моєї Мартохи, все ж я завжди заставався не налиганим, **кум королю і сват самому міністру**" [3, с. 159]; "Значить, міркувалось мені, поки телиця на волі бігає, то я – ні Одарчин, ані Мартошин, сам **свій кум королю і сват міністру**" [3, с. 219].

Є.Гуцало використовує фразеологічні одиниці із компонентом "сваха", які вживаються для характеристики обох статей: "– Не гасай по селу та по обійстях, **як переїжджа сваха, не шибайся по хлівах, мов чорт по пеклу, бо голови позакручуєш нам, бо знетямимось біля тебе**" [3, с. 224]. Свекор постає як інертна людина, що є протилежним до традиційної активності його дружини: "Отак на роботу **кваплячись, мов свекор до пелюшок, отак обпікаючись щасливими думками, як ото дід обпікся пампушкою, отак собі, значить, кріплячись, мов диня на морозі, я сам до себе всміхався**" [3, с. 216].

Особливе місце у творчості Є.Гуцала посідають фразеологічні одиниці із власними іменами, оскільки вони розкривають особливості гендерної взаємодії завдяки конкретним прототипам чи ситуаціям, в яких перебували реальні або казкові персонажі. Найчастіше автором використовуються стійкі словесні комплекси, що передають: 1) давність подій, що підкреслюється вживанням імен псевдоцарів: "Але ж у Ганки й льоду на Водохреца не вициганиш... **Хіба що за царя Тимка, як стане земля тонка**" [3, с. 162]; "Ну, водились вила-згрілі в тебе **за царя Тимка, як була земля тонка**" [4, с. 566]; 2) мудрість колишніх реальних осіб: "Шолудивий песик, у реп'яхах та павутинні, з **розумними, як у**

царя Соломона, очима всівся неподалік на спориші, молотив хвостиком, збиваючи догори куряву" [3, с. 300]; 3) красу та силу античних богів: **"Натхненний і урочистий, невпізнанно помолоділий, наче юний бог Гермес, робот Леонардо Явтухович Датунашвілі тримає в руках щит велетенської черепахи, до якої прикріплено три вербові гілки, а до гілок – солодкозвучні струни"** [4, с. 599]; **"Не вдаватимусь до специфіки всього спектру цих спостережень і суджень, до їхньої об'єктивності, на жаль: Сізіфова це праця, камінь скочувався й скочується"** [5, с. 400]; 4) скромні або достатні розумові здібності персонажів: **"– Чи ти в мене маленький? Чи в тебе стільки розуму, як у лисого Тереня волосся на голові?"** [1, с. 104]; **"– Гарний гусак пером, а наш Хома умом! – похвалив голова колгоспу"** [4, с. 548]; 5) жіночу хитрість: **"Довго Хима юлила, поки хлопця обдурила... На весіллі погуляєм"** [4, с. 490]; 6) недоречність учинків: **"– Отож! І я не хочу, щоб ти перед людьми вискакував, як Кузьма з маку"** [3, с. 200]; **"– Ярьома, Ярьома, посидь лучче дома, – додала й свій глечик на капусту доярка Христя Борозенна"** [4, с. 587]; 7) недостатні господарські навички жінок чи невміння чоловіків заробляти: **"Воно й правда, що з Варочки хазяйка – як із кізяка батіг"** [3, с. 62]; **"Не варто, либонь, і справді бути отим Хомою, що мріяв заробити на качалках: одну продав, а дев'ять на плечах баби побили! – А це кажуть: заробив, як Хома на вовні!"** [3, с. 303]; 8) надмірні комунікативні вияви: **"Правду кажуть, що Леська та Хвеська хоч якого дзвона перегудуть, а Мартоха та Одарка можуть перебамкати всі дзвони Київської Лаври"** [3, с. 188]; **"А як відомо, великої треба хусти, щоб зав'язати Матросі усти! Чому ж вона держала язик за зубами, наче їй нічого не кортіло, чому ж раптом губа її стала заперта, наче почеплено залізний замок пудів на два?"** [4, с. 88]; 9) необґрунтовану заклопотаність жінок або чоловіків: **"Як танцює, то не носить, мов пришелепкувата Катря в постолах, а виступає правою"** [3, с. 188]; 10) негативні характеристики учасників весільного обряду: **"– Авжеж, воно б добре, та нікуди не годиться. Як у нас вийшло? Вийшло так: іде гнида за Демида, світилкою жаба, сваха черепаха!"** [3, с. 210]; 11) стосунки між чоловіком і жінкою: **"– Бутум-бас, бутум-бас, а хто буде свині пас... Біла Хима Євдокима, пішла позивати: присудили Євдокиму ще Хими прохати!"** [4, с. 521]; 12) характеристику біблійних персонажів, що накладається на особливості поведінки реальних персонажів: **"Знаю, як укоськати боягуза, котрий усякого куца боїться і перед кожним труситься, мов**

Кайн" [3, с. 181]; "**Хома ти невірний!** – скрикнула Мартоха. – **Та що про мене в Яблунівці плескатимуть?**" [3, с. 173]; 13) стійкість людського характеру: "**Мастили Хому смолою, а Хома все зоставався Хомою**" [4, с. 160]; "**Знати звіра по тропі, а Хому по ході!** – чулося захоплене від криниці" [4, с. 561] тощо.

Фразеологічні одиниці із гендерним компонентом у творчості Є.Гуцала – це інструмент відображення гендерної ідентичності персонажів.

Фразеологічний гендер виражається найрізноманітнішими узуальними та трансформованими стійкими словосполучками. Загальномовні фраземи у творах митця ускладнюються метафоричним гендером, елементами власне українського менталітету.

Національно-культурні традиції українців знайшли своє відображення у творах Є.Гуцала саме завдяки стеріотипізації жіночої-чоловічої соціальної та мовленнєвої поведінки. Використовуючи аналізовані стійкі словосполучки, автор забезпечує емоційність динаміки переживань художніх персонажів, їхні емотивно-оцінні та образні характеристики.

Література

1. Гуцало Є. Твори: В 5 т. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1996. – 456 с.; Т. 2. – К.: Дніпро, 1996. – 461 с.; Т. 3. – К.: Дніпро, 1997. – 461 с.; Т. 4. – К.: Дніпро, 1997. – 686 с.; Т. 5. – К.: Дніпро, 1997. – 461 с.
2. Дончик В. Подвижництво (До 60-ліття від дня народження Євгена Гуцала) // Дивослово. – 1997. – №1. – С. 12–14.
3. Кікоть А. Українка: риси до портрета // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – №7. – С. 2–4.
4. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посібн. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
5. Шевченко А. Феномен Євгена Гуцала // Дивослово. – 2003. – №3. – С. 22–23.